

טעמי המקרא

רחלה דרור

הקדמה

טעמי המקרא מהווים בסיס חשוב ומרכזי לפרשנות המסורתית של המקרא. כבר בתלמוד נזכר "פיסוק טעמים" ככלי לפרש ולהבין את הכתוב, אך לא תמיד פרשו חז"ל באמצעותם. פרשני ימה"ב התבססו עליהם הרבה יותר, והגדילו לעשות ראב"ע באומרו, "כל פירוש שאיננו על פי הטעמים לא תאבה לו". עם זאת, הפרשנים לא גרסו כי פשט הכתוב תואם בהכרח את הטעמים, כמאמר רד"ק: "אין כל טעמי הפירושים הולכים אחרי טעמי הניקוד".¹

לנו חשוב ללמד טעמים, כי הם משמשים כלי-עזר פשוט ויעיל להבנת הטקסט המקראי.

טעמים של הטעמים

לטעמים שלושה תפקידים -

תפקיד מוזיקלי-אסתטי - הטעמים מורים על הלחן, על נגינת המילים בעת קריאת הכתובים בבית-הכנסת. תפקיד פרשני-תחבירי - סימני פיסוק - הטעמים מצביעים על מבנה הפסוק, ומחלקים את הפסוק לחלקיו. תפקיד של הגייה - ציון הטעם במילה - אם היא נהגית במלעיל או במלרע.

בכיתות ביה"ס העל יסודי אני ממליצים על הוראת ארבעה טעמי המקרא הבסיסיים:²

דוגמא	תפקיד תחבירי	הטעם
בְּאוֹ	נקודה - חותם את הפסוק.	סילוק (=פסוק פסוק)
מִצְרָיִם	נקודה או פסיק - מחלק את הפסוק לשניים, וחותם את הצלע הראשונה שלו.	אתנח (=אתנחתא)
וַיִּקְצוּ	פסיק או פסיקון - מחלק את אחת מצלעות הפסוק	זקף גדול
וַיַּעֲקֹב	פסיק או פסיקון - מחלק את אחת מצלעות הפסוק	זקף קטן

¹ אנציקלופדיה מקראית, כרך ג', ערך "טעמים", עמ' 394 ואילך.

² ניתן למצוא את כל הטעמים באתר תנ"ך ממלכת. <http://cms.education.gov.il>

טעמים אלה עוזרים לעשות סדר בפסוקים עמוסים, שיכולים במבט ראשון להיראות מאיימים ובלתי מובנים.

וכיצד נזכור זאת? - בקלי-קלות:

הבה נדמיין את טעמי המקרא כשליטיו של הטקסט המקראי:

הקיסר הוא השליט רם-המעלה, שתחום מלכותו גדול מאד - ומיהם **הטעמים הקיסריים**? - **הסילוק והאתנח**.

המלך הוא בעל תחום מלוכה קטן יותר מזה של הקיסר - ומיהם **הטעמים המלכיים**? - **זקף גדול וזקף קטן**. (אחריהם במידרג באים השרים והמשרתים, שאינם נכללים במאמר זה.)

סילוק ואתנח - פשוט כל-כך !

במדבר, י"ג, 17-20

משה מטיל על המרגלים משימה מורכבת, וכדי להשיג את המידע עליהם למלא את כל ההוראות שקבלו ממשה.

כשאנו נדרשים למלא משימה מורכבת, כדאי לפרק אותה לחלקיה, ולבצע חלק אחר חלק עד שנשלים את כולה.

נעצב את הטקסט המקראי על-פי טעמי המקרא (שכזכור, מחלקים את הפסוק לחלקיו):

יֵד וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ זֶה בְּנִגְבַּ וְעֲלִיתֶם אֶת־הַהָר:

כָּל־מַטֵּה אֱמִינִי
וְכָל־מַטֵּה אֱשֵׁרִי
וְכָל־מַטֵּה אֱשֵׁרִי
וְכָל־מַטֵּה אֱשֵׁרִי
וְכָל־מַטֵּה אֱשֵׁרִי
וְכָל־מַטֵּה אֱשֵׁרִי

וְכָל־מַטֵּה אֱשֵׁרִי
וְכָל־מַטֵּה אֱשֵׁרִי
וְכָל־מַטֵּה אֱשֵׁרִי
וְכָל־מַטֵּה אֱשֵׁרִי
וְכָל־מַטֵּה אֱשֵׁרִי
וְכָל־מַטֵּה אֱשֵׁרִי

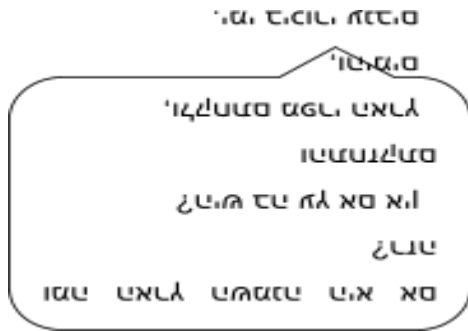
יח וְרֵאיתֶם אֶת־הָאָרֶץ מֵהַהָר הַזֶּה וְאֵת־הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ הֲחֻזֵק הוּא הֲרַפָּה הֲמַעֲט הוּא אִם־רַב:

יט וּמֵהָאָרֶץ אֲשֶׁר־הוּא יֵשֵׁב בָּהּ הַטּוֹבָה הוּא אִם־רַעָה וּמֵהָעֵרִים אֲשֶׁר־הוּא יוֹשֵׁב בְּהִנֵּה הַבְּמַחֲנִים אִם

בְּמַבְצָרִים:

וְכָל־מַטֵּה אֱשֵׁרִי
וְכָל־מַטֵּה אֱשֵׁרִי
וְכָל־מַטֵּה אֱשֵׁרִי
וְכָל־מַטֵּה אֱשֵׁרִי
וְכָל־מַטֵּה אֱשֵׁרִי
וְכָל־מַטֵּה אֱשֵׁרִי

כ ומה הארץ השמנה הוא אמ-רזה הי-ש-בה עץ אמ-אין והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ והימים ימי בפני ענבים:

נוכל להציע סימני פיסוק שונים כגון פסיק, נקודה ופסיק, מקף, סימני קריאה ושאלה. גם התלמידים יכולים להציע פיסוק לפי הבנה ואינטואיציה (ולא רק ארבעת הטעמים שנלמדו).

"ויהי אור!"

ראינו ש"תרגום" טעמי המקרא לסימני פיסוק האיר את הכתוב וגרם להבנתו.

פסוקים ופרוסות עוגה

מי אוהב עוגת שוקולד?
ומי שאוהב - יכול לאכול את כולה!
ב"ביס" אחד?
לא. פרוסה אחר פרוסה...

הפסוק כמוהו כעוגה -
אם נפרוס אותו ל"פרוסות", נוכל להנות ממנו-כולו.

הצעה לתרגיל בכיתה: טעמי המקרא כסימני פיסוק המסייעים להבנת הכתוב

שמות, י"ד, 4-1 - מה קרה לבני ישראל? ומי מספר זאת?

מפסוק 1 אנו למדים כי ה' המדבר אל משה מכינו לקראת הבאות - תגובת פרעה ליציאת בני ישראל ממצרים.

בפסוק 3 נאמר: **וְאָמַר פְּרֹעֹה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֹכִים הֵם בְּאֶרֶץ | סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר:**
בתחילת הפסוק אלוהים אומר מה יגיד פרעה (וּ הַיְפוּךְ, מַעֲבֵר לַעֲתִיד); **וּמִי הַדּוֹבֵר בְּסוּפוֹ - פְּרֹעֹה אוֹ אֱלֹהִים?**
"סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר" - האם פרעה ממשיך לדבר, או הסבר של אלהים? **הֵיכַן מַסְתַּיִּימִים דְּבַרֵי פְּרֹעֹה?**

לו היו בעלי הטעמים מפרשים כי פרעה אמר את שני חלקי המשפט, היכן היו שמים את האתנחתא?
- קרוב לוודאי שבמילה "ישראל" במקום הזקף.

ואם נפרש בהתאם לטעמים, כיצד נקבע מי אמר מה?

- ברישא של הפסוק (=חלקו הראשון) אומר פרעה, שרוצה להשיב לעצמו את העבדים העבריים, שהם "נבוכים"

בארץ, מרגישים אבודים וחסרי-אונים. בסיפא של הפסוק (=חלקו השני) מובא הסבר למבוכתם של בני ישראל בעיני פרעה: המדבר סוגר עליהם; אין להם לאן לברוח, ולכן הם חשים אבודים ובנקל יפלו לידי פרעה, לפי תפיסתו כפי שמתכנן אלוהים.

ניתן לומר שהכתוב נאמר ע"י פרעה, הקובע עמדתו ואחר מסביר קביעתו. אפשר גם לומר, שהכתוב נאמר ע"י אלוהים, המציין ואח"כ מסביר את תגובת פרעה ליציאת העבדים העבריים מארצו. על פי האפשרות השנייה פירשו את הפסוק בעלי הטעמים.

מלרע או מלעיל - זה ממש מבלבל !

מקום הטעם המקראי הוא בהברה המוטעמת במילה. הצרפתים הוגים את רוב מילות שפתם במלרע, ואילו ההונגרים במלעיל. בעברית מילים רבות הן מלרעיות, אך אין זה יוצא דופן להגות מילים גם במלעיל.

לעיתים נמצא מילים, שאופן הגייתן - במלרע או במלעיל - משנה את משמעותן.

1. וְנָחַל יְהוָה אֶת-יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אֲדַמַּת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלַם (זכריה ב' 16)
וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הַדֶּרֶךְ כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ-עֵבֶת וְעֵרְבֵי-נַחַל
וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים (ויקרא כ"ג 40)

2. ועליה [תמר בת דוד, אחות אמנון] כְּתַנֶּת פְּסִים כִּי לֵן תִּלְבָּשׁן בְּנוֹת־הַמֶּלֶךְ הַבְּתוּלֹת מְעִילִים וַיֵּצֵא אוֹתָהּ מִשְׁרָתוֹ הַחוּץ וַנַּעַל הַדָּלֶת אַחֲרֶיהָ (שמ"ב י"ג 18)

וַיִּקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חִלּוּץ הַנָּעַל (דברים כ"ה 10)

3. וְכִמּוֹ הַשְּׁחַר עָלָה וַיֵּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ וְאֶת־שְׁתֵּי בָנֹתֶיךָ

הַנִּמְצָאֹת פֶּן־תִּסָּפֵה בְּעֵינֵי הָעִיר (בראשית י"ט 15)

עוֹרֵי שְׁחַר מַעְלֵי וְעַצְמֵי־חֲרָה מִנִּי־חָרָב (איוב ל' 30)

4. יְהִי־דָן נַחֲשׁ עַל־יַדְרָךְ שְׂפִיפֶן עַל־יֶאֱרַח הַנֶּשֶׁף עַקְבֵי־סוֹס וַיִּפֹּל רֶכְבּוֹ אַחֲוֹר (בראשית מ"ט 17)

כִּי לֹא־נָחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא־קָסַם בְּיִשְׂרָאֵל כַּעֵת יֹאמֵר לְיַעֲקֹב וְלִישְׂרָאֵל מַה־פֶּעַל אֶל

(במדבר כ"ג 23)

משעשע ובלתי נשכח

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קַיִן לָמָּה חָרָה לְךָ וְלָמָּה נִפְּלוּ פָנֶיךָ (בראשית, ד', 6).

קריאת המילה "חרה" תעורר ודאי צחקוקים בכיתה, אך בהחלט גם תעודד את התלמידים לקרוא בהטעמה.

עושר ואושר

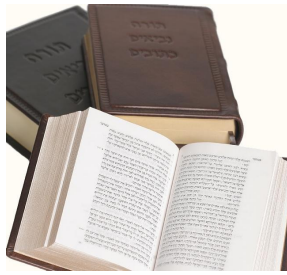
בטקסטים רבים (שירה כגון תהלים, וגם חכמה ונבואה) קיימת תקבולת בין שתי צלעות הפסוק, שביניהן מפריד האתנח. הצבת שתי הצלעות זו מתחת זו ממחישה את הקשר ביניהן (צורני ותוכני). מתוך קשר זה ניתן להבין מילים קשות, חדשות, נרדפות, מנוגדות ועוד.

תהלים קי"ד

א
צֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם
בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֵעָז:
ג הַיָּם רָאָה וַיִּגַּס
הַיָּם לָאֶחָד:
ד הַיָּם רָאָה וַיִּגַּס
הַיָּם לָאֶחָד:

משלי י' 1

בֵּן חָכָם יִשְׁמַח־אָב
וּבֵן כְּסִיל תוֹגַת אָמוֹ:

הכתוב מפרש את עצמו

דברים, א', 12-15

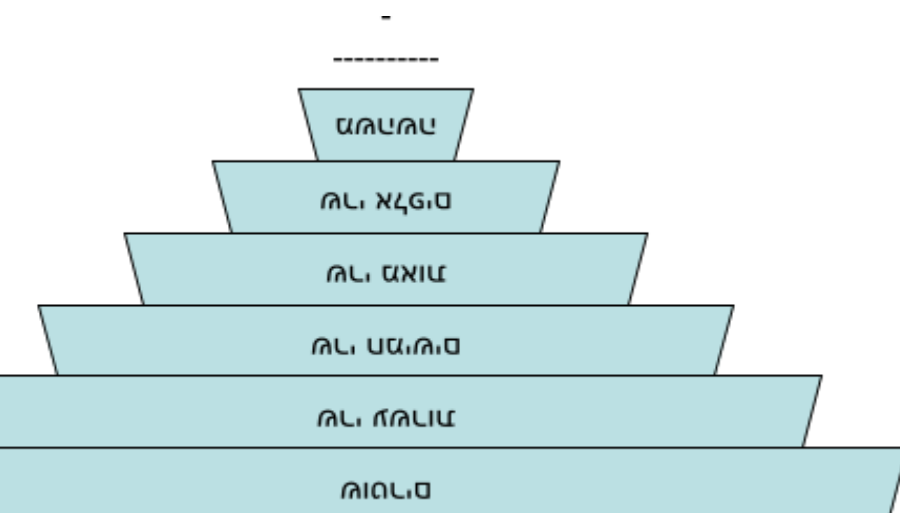
בפס' 12-13 מזכיר משה, שבתחילת דרכם במדבר התקשה לשאת ולטפל לבדו בכל צרכי העם. לכן מינה "אנשים חכמים ונבונים וידועים" שעמדו בראשי השבטים, וסייעו לו להתמודד עם העם הרב, ככתוב בפסוק 15.

כיצד נראה מערך ההנהגה שהקים משה?

טו וְאַקָח אֶת־רֵאשֵׁי שְׁבֻטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְיָדְעִים וְאַתֶּן אוֹתָם רֵאשִׁים עֲלֵיכֶם שְׂרֵי אֲלֵפִים וְשְׂרֵי מֵאוֹת וְשְׂרֵי

חֲמִשִּׁים וְשְׂרֵי עֶשְׂרֵת וְשֹׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם: הפסוק ארוך ועמוס פרטים, מה שמקשה על הבנתו. קריאה מוטעמת של פס' 15 תעשה סדר בפסוק ותסייע להשיב לשאלה:

ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים, ואתן אותם ראשים עליכם,

שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמישים ושרי עשרות,

ושוטרים לשבטיכם.

ירי בתנ"ך

שמות, ט"ו, 4

מַרְכֶּבֶת פְּרָעָה וַחִילוֹ יָרָה בַיָּמִים וּמִבְּחַר שְׁלִשָּׁיו טָבְעוּ בַיָּמִים-סוּף

נשמע קשה בקריאה ראשונה? "לא הבנתי כלום" יאמר התלמיד (ויגרום לנו בזה הרגע לשקול ברצינות שינוי קריירה) נקרא שוב ונבדוק יחד איתו - "הכצעקתה?" שירת-הים מתארת בדרכה הציורית את קריעת ים-סוף. הסיפור מוכר לתלמיד, מה שמקל על הבנת השירה. באמצעות האתנח נחלק כל פסוק לשנים - הצבת צלעותיו זו תחת זו מוסיפה "פירוש" חזותי:

מַרְכֶּבֶת פְּרָעָה וַחִילוֹ יָרָה בַיָּמִים לא ברור מה זה "ירה", אך ידוע לנו מִי "ירה" והיכן "ירה".

מרכבות פרעה בימים סוף

וּמִבְּחַר שְׁלִשָּׁיו טָבְעוּ בַיָּמִים-סוּף: לא ברור מיהם שלישיו, אך ידוע של מי הם - של פרעה.

ומה ארע להם? אנו יודעים שהם טבעו בימים סוף.

מסתבר שהכל ברור, מלבד המילה "ירה" - ואם כך - מה, לדעתך, עשו ה' ומרכבות פרעה וחילו בימים? ומה עשוי להיות פירוש המילה "ירה"?

שמות, ז', 14

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב פְּרָעָה מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם:

מה משמעות "כבד"? האם ליבו של פרעה שוקל 10 ק"ג?...

הצלע השניה מסבירה את הראשונה: ליבו קשה ועיקש. הוא מסרב (=ממאן) לשחרר את בני ישראל, ואפילו מטה משה ההופך לתנין לא משכנע אותו.

עצירת הקריאה לרגע, כפי שמתחייב מהאתנח והזקף, "עושה סדר" בפסוק, וממש "מסמנת" בו נקודתיים ומקף:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה: כָּבֵד לֵב פְּרָעָה - מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם .

הצעה לאמצעי-עזר: מן הדף המצ"ב ניתן להכין לתלמידים כרטיס-עזר (וגם סימניה לספר התנ"ך)

<u>טעמי-המקרא (סימני-פיסוק)</u>	<u>התנועות בעברית, לפי צליליהן</u>
סילוק/סוף פסוק - הארץ	A – א א א
מפסיק גדול: אתנח - בשלה	E – א א א
מפסיקים בינוניים: זקף גדול - ותאמר	I – א א

